अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नुको लागि मात्र हो| सबै व्यवहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषामा जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ|

[२०२५]२ एस.सी.आर २३९:२०२५ आइएनएससी ११४

सिपाही ९०७ सुरेन्द्र सिंह र अर्का

विरूद्ध

उत्तराखण्ड राज्य

(२०१३-को आपराधिक अपिल संख्या ३५५)

मिति २८ जनवरी २०२५

[बी.आर.गवई* र अगस्टिन जर्ज मसिह, न्यायाधीशहरू]

विचारणीय मुद्दा

यो विषय उच्च न्यायालयले सुनुवाइ न्यायालयद्वारा गरिएको निर्दोष ठहरलाई अस्वीकार गरी, अपिलकर्ताहरूलाई भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३०२/३४ अन्तर्गत अभियुक्त ठहराएको निर्णयसँग सम्बन्धित छ|

प्रमुख टिप्पणी

दण्ड संहिता, १८६० - एसएस ३०२, ३४ – हत्या – साझा उद्देश्य - अन्य अपिलकर्ताहरूसँगै मुख्य अभियुक्त-प्रधान सिपाही - अवैध रक्सी तस्करी गरेको आशंकामा सिपाहीहरूले गाड़ी रोके, र प्रधान सिपाहीले आफ्नो रिभल्भरबाट गोली चलाउँदा गाड़ीको अगाडिको सिटमा बसेको सहयात्रीलाई लाग्यो, जसको परिणामस्वरूप उनको मृत्यु भयो - सुनुवाइ न्यायालयले मुख्य आरोपीलाई दोषी ठहर गर्दै सजाय सुनाएको थियो, तर अपिलको क्रममा उनको मृत्यु भएको कारण उच्च न्यायालयले सो अपिललाई अवसान भएको ठहर गरी निस्तेज गर्यो - अपिलकर्ताहरूको सन्दर्भमा, सुनुवाइ न्यायालयले उनीहरूलाई निर्दोष ठहराएको थियो, तथापि, उच्च न्यायालयले उनीहरूलाई भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३०२/३४ अन्तर्गत अभियुक्त ठहराएर जीवनभरको कारावासको सजाय सुनाएको थियो । -शुद्धताः

निर्णय:धारा ३४-को सहायताले अभियुक्तलाई दोषी ठहराउन, अभियोजन पक्षले उनीहरू बीचको पूर्व योजना र साझा उद्देश्य प्रमाणित गर्न आवश्यक छ - सबै अभियुक्तहरूले मुख्य आरोपीसँग मिलेर पूर्व योजना अन्तर्गत साझा उद्देश्य लिएर यो आपराधिक कार्य गरेको हो भन्ने कुरा स्थापित गर्नु पर्दछ - अभियोजन पक्षले मृतकलाई गोली हानिनु अघि अपिलकर्ताहरूको प्रधान सिपाहीसँग साझा अभिप्राय थियो भनेर कुनै पनि प्रमाण देखाउन असफल भयो - विवादित निर्णय खारेज र अस्वीकृत गरियो - दण्ड प्रक्रिया संहिता, १९७३ - धारा ३७९ - शस्त्र ऐन, १९५९ - धारा २७ (३) [अनुच्छेद १८-२०]

सर्वोच्च न्यायालयका डिजिटल प्रतिवेदनहरू

दण्ड प्रक्रिया संहिता, १९७३-धारा ३७८-निर्दोषिता विरुद्धको अपिल-हस्तक्षेपको क्षेत्र-कहिले गर्न सकिने:

निर्णय:उच्च न्यायालयले सुनुवाइ न्यायाधीशद्वारा गरिएको निर्दोष ठहरलाई आफ्नो मात्र रायले उल्टाउन सक्दैन; सो निर्दोषताको निर्णयमा हस्तक्षेप तब मात्र गर्न सकिन्छ - जब निर्णय स्पष्ट रूपमा त्रुटिपूर्ण वा भ्रष्ट हुन्छ; महत्वपूर्ण प्रमाणलाई गलत रूपमा पढ़िएको वा बेवास्ता गरिएको हुन्छ; र यदि प्रमाणहरूले केवल अभियुक्तको दोष मात्र पुष्टि गर्छ र अन्य कुनै तर्कसंगत निष्कर्ष निकाल्न सम्भव हुँदैन| [अनुच्छेद १२]

उल्लेख गरिएको मामिलाहरू

बाबु साहेबगौड़ा रुद्रगौड़ार र अन्य विरूद्ध कर्नाटक राज्य [२०२४]५ एससीआर १७४: **(२०२४) ८ एससीसी १४९**; गदाधर चन्द्र विरूद्ध पश्चिम बङ्गाल राज्य **(२०२२) ६ एससीसी ५७६**; एजाजहुसेन सबदरहुसेन र अर्को विरूद्ध गुजरात राज्य **(२०१९) १४ एससीसी ३३९**; जसदीप सिंह उपनाम जस्सु विरूद्ध पंजाब राज्य [२०२२] २ एससीआर ६४७: **(२०२२) २ एससीसी ५४५**; मधुसूदन र अन्य विरूद्ध मध्य प्रदेश राज्य, **२०२४ एससीसी अनलाइन एससी ४०३५-निर्भर हुनु**।

ऐनहरूको सूची

दण्ड संहिता, १८६०; शस्त्र ऐन, १९५९; दण्ड प्रक्रिया संहिता, १९७३।

मुख्य शब्दहरूको सूची

सुनुवाइ न्यायालयद्वारा गरिएको निर्दोष ठहर; साझा उद्देश्य; अभियोजन पक्षले उनीहरू बीचको पूर्व योजना र साझा उद्देश्य प्रमाणित गर्न आवश्यक छ; आपराधिक कार्य; साझा उद्देश्य; स्पष्ट रूपमा त्रुटिपूर्ण वा भ्रष्ट; महत्वपूर्ण प्रमाणलाई गलत रूपमा पढ़िएको वा बेवास्ता गरिएको ।

जहाँबाट मामिला उत्पन्न भयो

आपराधिक अपिलीय क्षेत्राधिकार: नैनीतालस्थित उत्तराखण्डको उच्च न्यायालयको मिति २७.१२.२०१२-मा जारी गरिएको निर्णय तथा आदेश, जी.ए. संख्या १००/२००८ अनि सीआरएलए संख्या २१७ र २१८/२००६ अन्तर्गत प्राप्त आपराधिक अपिल संख्या ३५५/२०१३, साथै आपराधिक अपिल संख्या ७८८/२०१३ [२०२५] २ एस.सी.आर.

पक्षहरूकारहरूको तर्फबाट वकालत गर्ने अधिवक्ताहरू

अपिलकर्ताहरूको तर्फबाट उपस्थित अधिवक्ताहरू देवदत्त कामत-वरिष्ठ अधिवक्ता, अतुल कुमार, सुश्री स्वीटी सिंह, सुश्री अर्चना कुमारी, राहुल पाण्डे, हर्ष कुमार, सुदिप्ता सिंह रोय, हिमांशु राज, अवधेश के.सिंह, मुनिन्द्रा द्विवेदी, सुश्री दिव्या भल्ला, राजेश गुलाब इनामदार, रेवन्ता सोलंकी, हृदय बजेंत्री, सुश्री बी.विजयलक्ष्मी मेनन थिए। उत्तरदाताको तर्फबाट अधिवक्ताहरू कौशलपति गौतम, ए.ए.जी., अक्षत कुमार, अद्वितीया अवस्थी, राजीव कुमार दुबे, कमलेन्द्र मिश्रा थिए।

सर्वोच्च न्यायालयको निर्णय/आदेश

निर्णय

बी.आर.गवई, न्यायाधीश

१. यी अपिलहरूले मिति २७ दिसेम्बर २०१२-मा नैनीताल स्थित उत्तराखण्डको उच्च न्यायालयले पारित गरेको निर्णय र अन्तिम आदेशलाई चुनौती दिन्छ| उक्त आदेशमार्फत उच्च न्यायालयले तीनवटा आपराधिक अपिलहरूको सुनुवाइ गरेको थियो जुन अपिल मिति ६ सेप्टेम्बर २००६-मा देहरादूनका विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले पारित गरेको निर्णय र आदेशलाई चुनौती दिँदै दायर

गरिएका थियो| उच्च न्यायालयमा पहिलो सेट आपराधिक अपिल संख्या २१७/२००६ अनि २१८/२००६-को मुद्दा सुनुवाइ न्यायालयको निर्णय र आदेशलाई चुनौती दिँदै अभियुक्त संख्या १- जगदीश सिंहद्वारा दायर गरिएको थियो जसद्वारा उनलाई भारतीय दण्ड संहिता, १८६०-को धारा ३०२ अनि धारा ३४ र शस्त्र ऐनको धारा २७(१) अन्तर्गत अभियुक्त ठहर गरिएर आजीवन कारावासको सजाय सुनाइएको थियो|उच्च न्यायालयमा सरकारको अपिल संख्या १००/२००८-को रुपमा उत्तरदाता-उत्तराखण्ड राज्यले वर्तमान अपिलकर्ता सिपाही ९०७ सुरेन्द्र सिंह, सिपाही १९२ सुरत सिंह अनि असद सिंह नेगी (क्रमैसँग अभियुक्त संख्या ४,२ र ३) विरूद्ध दोस्रो सेटको अपिल दायर गरिएको थियो, जसमा भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३०२ र धारा ३४-सँगै पढ़दा लागु हुने अभियोगबाट मुक्त गरिएको सम्बन्धित सुनुवाइ न्यायालयको निर्णयलाई चुनौती दिइएको थियो|

२. उच्च न्यायालयले अभियुक्त संख्या.१-जगदीश सिंहले दायर गरेको आपराधिक अपिलको पहिलो सेटलाई खारेज गर्दै सुनुवाइ न्यायालयले गरेको निर्णयलाई पुष्टि गर्यो|यद्यपि, उच्च न्यायालयले उत्तरदाता-उत्तराखण्ड राज्यद्वारा दायर गरिएको सरकारी अपिललाई अनुमति दियो र यहाँ अपिलकर्ताहरूलाई दोषमुक्त गर्ने आदेशलाई खारेज गऱ्यो र उनीहरूलाई भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३०२-सँग धारा ३४ पढेर दण्डनीय अपराधका लागि अभियुक्त ठहर गऱ्यो र उनीहरूलाई आजीवन कारावासको सजाय सुनायो। त्यसबाट चित्त नबुझेर, वर्तमान अपिलहरू यहाँ अपिलकर्ताहरूद्वारा दायर गरिएको छ।

३. वर्तमान अपिलहरूसम्म पुर्याउने तथ्यहरू निम्नानुसार छन्:-

३.१ मिति १५ नोभेम्बर २००४-मा ऋषिकेश प्रहरी चौकीका एसएचओले डीएल२सीआर४७६६ संख्या भएको मारुती गाड़ीमा अवैध रक्सीको तस्करी भइरहेको छ भन्ने सूचना प्राप्त गरे| रातीको करीब ८:५५ तिर सो सूचना पाए पछि प्रहरी चौकीका प्रधान सिपाही जगदीश सिंह साथै अन्य अभियुक्त-अपिलकर्ता सिपाही सुरेन्द्र सिंह, सिपाही सुरत सिंह अनि सिपाही चालक असद सिंह माथि उल्लेखित गरिएको मारुती गाड़ीलाई रोक्न चाँदी रंग भएको इन्डिका गाड़ीमा निस्के|राती करीब ८:३० बजे तिर प्रहरी कर्मचारीहरूले आइडीपीएल गेट नजिकै एउटा मारुती गाड़ी देखे। गाड़ी चलाइरहेका सिपाही असद सिंह र प्रधान सिपाही जगदीश सिंहले गाड़ीलाई ओभरटेक गरेर रोक्ने प्रयास गर्दै मारुती गाड़ीका चालकलाई रोक्ने सङ्केत दिए।तर, मारुती गाड़ीका चालकले आफ्नो गाड़ी रोक्न असफल भएपछि, प्रधान सिपाही जगदीश सिंहले आफूसँग बोकेको ०.३८ बोरको रिभल्भरबाट एक गोली प्रहार गरे। उक्त गोली मारुति गाड़ीको अगाडिको सिटमा बसेकी सहयात्रीको कन्चटमा लाग्यो र अन्ततः उनको मृत्यु भयो|

३.२ यस घटनाको परिणाम स्वरूप, मिति १६ नोभेम्बर २००४-मा संजीव चौहान नामक व्यक्तिले ऋषिकेशको प्रहरी चौकीमा लिखित उजुरी दर्ता गरे। उजुरीअनुसार उजुरीकर्ता मिति १५ नोभेम्बर २००४-मा आफ्नो मारुती गाड़ीमा रुड़कीबाट ऋषिकेश जाँदै थिए। उनी ड्राइभिङ सिटमा थिए भने उनकी श्रीमती मनिषा (यसपछि 'मृतक' भनेर चिनिन्छ) अगाडिको यात्रु सिटमा र उनकी बहिनी कुमारी भारती अनि छोरी कुमारी भूमिका पछाड़िको सिटमा बसिरहेकी थिइन्। रुडकीबाट साँझ ६:४५ बजेतिर निस्किएपछि उनीहरूको गाड़ी राती करीब ८:३० बजे तिर आईडीपीएल गेट नजिकै श्यामपुर रेलवे क्रसिंग पार गर्दै थियो, त्यही बेला दर्ता प्लेट नभएको चाँदी रंगको इन्डिका गाड़ीले उजुरीकर्ताको गाड़ीलाई ओभरटेक गऱ्यो। प्रहरीको वर्दी लगाएका इन्डिका गाड़ीका यात्रुहरूले उजुरीकर्तालाई आफ्नो गाड़ी रोक्न सङ्केत गरे। यद्यपि, जब उजुरीकर्ताले पालन गर्न असफल भए, इन्डिका गाड़ीका यात्रुमध्ये एकजनाले गोली चलाए| उक्त गोली उजुरीकर्ताकी श्रीमतीलाई उनको कन्चटमा लागेको थियो| घटना घटेपछि घटनास्थलमा

भिड़ जम्मा भयो र प्रत्यक्षदर्शीहरूले उजुरीकर्तालाई इन्डिका गाड़ीमा बस्नेहरूमध्ये एकजना जगदीश सिंह रहेको जानकारी दिए जो ऋषिकेशको प्रहरी चौकीमा प्रधान सिपाहीको पदमा कार्यरत थिए। भेला भएका दर्शकहरूको सहयोगले उजुरीकर्ताले आफ्नी श्रीमतीलाई ऋषिकेशको सरकारी अस्पतालमा लगे, जहाँ उनलाई 'मृतक ल्याइएका' घोषित गरियो।

३.३ त्यसपछि, उजुरीकर्ता ऋषिकेशको प्रहरी चौकी कोतवालीमा उजुरी दर्ता गर्न गए जहाँ उनले प्रहरी चौकीको परिसरमा इन्डिका गाड़ी पार्क गरिएको देखे। उनले आफ्ना भाइ राजीवलाई फोन गरे जो आफ्ना काका जुगल किशोर अनि विजय चौहानसँग प्रहरी चौकीमा आएका थिए| उजुरीकर्ताले दिएको र विजय चौहानले लेखेको उजुरीको आधारमा, प्रधान सिपाही जगदीश सिंह र अन्य अज्ञात प्रहरी सिपाहीहरू विरुद्ध भारतीय न्याय संहिताको धारा ३०२ अन्तर्गत दण्डनीय अपराधका लागि माथि उल्लिखित प्रहरी चौकीमा २००४-को मामिला संख्या ४५५-को पहिलो सूचना रिपोर्ट दर्ता गरिएको थियो।

३.४ मृतकको शव पोस्टमार्टमका लागि पठाइएको थियो र पोस्टमार्टम रिपोर्ट अनुसार गोली लागेपछि मस्तिष्कमा क्षति भएर मृत्यु भएको देखिएको थियो|

३.५ अनुसन्धानको समाप्ति पछि र देहरादुनका एस.एस.पी.-बाट अभियुक्त व्यक्तिहरू विरुद्ध मुद्दा चलाउन अनुमति प्राप्त गरेपछि, चारजना अभियुक्त व्यक्तिहरू विरुद्ध भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३०२ र धारा ३४ अन्तर्गत दण्डनीय अपराधहरूको लागि आरोपपत्र (प्रमाण संख्या.केए-२७) दायर गरिएको थियो| शस्त्र ऐनको धारा २७(३) अन्तर्गत दण्डनीय अपराधको लागि प्रधान सिपाही जगदीश सिंहको विरूद्ध एउटा छुट्टै आरोपपत्र (प्रमाण संख्या.केए-२८) दायर गरिएको थियो|

३.६ यो मामिला विशेष रूपमा सुनुवाइ न्यायालयद्वारा मात्र विचारणीय भएकोले, देहरादूनका विद्वान मुख्य न्यायिक मजिस्ट्रेटले चारजना अभियुक्तहरूको मामिला सुनुवाइ न्यायालयमा सुम्पिदिए, जसले गर्दा सन् २००५-को एस. टी. संख्या ५० दर्ता भयो। देहरादूनका विद्वान मुख्य न्यायिक मजिस्ट्रेटले अभियुक्त संख्या.१-जगदीश सिंहको मामिलालाई सुनुवाइ न्यायालयमा छुट्टै आरोपपत्रमा पेश गरे, जसले गर्दा २००५-को एस.टी. संख्या १०८ दर्ता भयो। माथि उल्लेखित दुवै सुनुवाइहरू एकीकृत गरियो र सन् २००५-को एस.टी. संख्या ५०-को रूपमा क्रमाङ्कन गरिएको थियो।

३.७ सुनुवाइको समापनमा, सुनुवाइ न्यायालयले अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहलाई माथि उल्लेख गरिए अनुसार अभियुक्त ठहर गऱ्यो र उनलाई आजीवन कारावासको सजाय सुनाएको थियो जबकि अन्य तीन अभियुक्त-अपिलकर्ताहरूलाई निर्दोष ठहराएको थियो किनभने अभियोजन पक्षले मामिलालाई शंकाभन्दा बाहिर प्रमाणित गर्न असफल भएको थियो|

३.८ यसबाट असन्तुष्ट भएर अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहले आफ्नो सजाय र सजायको आदेशको विरुद्धमा उच्च न्यायालयमा दुईवटा आपराधिक अपिलहरू दायर गरे। उत्तरदायी-राज्यले पनि अन्य अभियुक्त-अपिलकर्ताहरूको दोश्मुक्तिको विरूद्ध उच्च न्यायालयमा आपराधिक अपिल दायर गरे।

३.९ उच्च न्यायालयले विवादित फैसलाद्वारा अभियुक्त संख्या १- जगदीश सिंहद्वारा पेश गरिएका आपराधिक अपिलहरू खारेज गरे र उत्तरदायी- राज्य उत्तराखण्डद्वारा पेश गरिएको आपराधिक अपिललाई अनुमति दिए।

३.१० यसबाट व्यथित भएर दण्ड प्रक्रिया संहिता, १९७३-को धारा ३७९ अन्तर्गत तीनवटा आपराधिक अपिलहरू यस न्यायालयमा दायर गरियो। सन् २०१३-को आपराधिक अपिल संख्या ३५५ सिपाही ९०७ सुरेन्द्र सिंह र सिपाही १९२ सुरत सिंहद्वारा अनि २०१३-को आपराधिक अपिल संख्या ७८८ असद सिंह नेगीद्वारा दायर गरिएको थियो। अन्ततः प्रधान सिपाही जगदीश सिंहले सन् २०१५-को आपराधिक अपिल संख्या १४२५-१४२६ दायर गरेका थिए।

४. यस न्यायालयले मिति १५ जुलाई २०१३-को आदेशद्वारा २०१३-को आपराधिक अपिल संख्या ३५५ र २०१३-को ७८८ स्वीकार गर्यो र दुवै अपिलमा अपिलकर्ताहरूलाई जमानत प्रदान गर्यो।

५. अपिलको सुनुवाइको क्रममा प्रधान सिपाही जगदीश सिंहको निधन भएको जानकारी हामीलाई दिइएको थियो। तदनुसार, मिति १६ जनवरी २०२५-मा उनले दायर गरेको २०१५-को आपराधिक अपिल संख्या १४२५-१४२६, अवसान भएको ठहर गरिएको थियो।

६. हामीले अपिलकर्ताहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री देवदत्त कामत र उत्तरदायी-राज्यको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री राजीव कुमार दुबेको बहस सुनेका छौं।

७. श्री देवदत्त कामतले उच्च न्यायालयको विभागीय इजलासले भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३४-को सहायताले अपिलकर्ताहरूलाई अभियुक्त ठहराउनमा गम्भीर गल्ती गरेको बताए। प्रमाणको विस्तृत विचारपछि विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीश एक विचारशील रायमा यो निष्कर्षमा पुगेका थिए कि हालका अपिलकर्ताहरूको सन्दर्भमा कुनै पनि प्रमाण यस्तो छैन, जसले अपिलकर्ताहरूले अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहसँग साझा उद्देश्य राखेको देखाउँछ। यस न्यायालयसमक्ष पेश गरिएको छ कि मृतकका पति सञ्जीव चौहान, अभियोजन पक्षका साक्षी-१ र मृतकका नन्द कुमारी भारती, अभियोजन पक्षका साक्षी-२-द्वारा पहिलो पटक न्यायालयमा पेश गरेको प्रमाणमा लागेको कथित आक्रमणको आरोपमा भर पर्न सकिँदैन| उक्त कथित आक्रमणको सन्दर्भमा यो पेश गरिएको छ कि यो घटना सार्वजनिक रूपमा भएको भए तापनि अभियोजन पक्षले कुनै पनि स्वतन्त्र साक्षीलाई न्यायालयसमक्ष प्रस्तुत गरेको छैन| विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताले आफ्नो तर्कहरूको समर्थनमा **गदाधर चन्द्र विरूद्ध पश्चिम बङ्गाल राज्य** सम्बन्धि निर्णयमा निर्भर गरेका छन् |

८. विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले लिएको निर्णय पूर्णरूपमा गलत, असंगत वा कानूनी सिद्धान्तहरू विरूद्ध भएको अवस्थामा मात्र उच्च न्यायालयले उनले लिएको निर्दोष मुक्तिको फैसलामा हस्तक्षेपको गर्न सक्छ भन्ने कुरा थप प्रस्तुत गरिएको छ। विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले लिएको निर्णयमा कुनै विकृति वा असम्भवता देख्र सकिँदैन र त्यसैले उनको निर्दोष मुक्तिको निर्णय विरूद्ध उच्च न्यायालयको हस्तक्षेप पूर्ण रूपमा अनुचित थियो भन्ने कुरा पेश गरिएको छ|

९. यसको विपरित, उत्तरदाता-राज्यका विद्वान सल्लाहकारले उच्च न्यायालयको विभागीय इजलासले निर्दोष मुक्तिको निर्णयलाई उल्टाउन ठोस कारण दिएको र वर्तमान अपिलहरूमा कुनै हस्तक्षेपको आवश्यकता नभएको तर्क प्रस्तुत गरेका छन्।

१०. हामीले दुवै पक्षका विद्वान सल्लाहकारको सहयोगमा अभिलेखमा रहेका सम्पूर्ण सामग्री अवलोकन गरेका छौं।

११. हालैमा, बाबु साहेबगौड़ा रुद्रगौड़र र अन्य विरूद्ध कर्नाटक राज्यको मामिलामा, यस न्यायालयको एउटा इजलास जसमा हामीमध्ये एकजना सदस्य (बी.आर.गवई, न्यायाधीश)-ले

निर्दोषिता विरुद्धको अपिलमा हस्तक्षेपको दायराको सम्बन्धमा कानूनी स्थितिलाई विचार गर्ने अवसर पाएका थिए।यो यसरी अवलोकन गरिएको थियोः

> "३८.सर्वप्रथम, हामी यस न्यायालयद्वारा निर्धारण गरिएका ती कानूनी सिद्धान्तहरू पूर्ण रूपले दोहोर्याउन चाहन्छौ, जसले सुनुवाइ न्यायालयले निर्णय गरेको अभियुक्तको निर्दोषतालाई चुनौती दिन राज्यले दायर गरेको अपिलमा उच्च न्यायालयको हस्तक्षेपको दायरा नियन्त्रण गर्छ|
>
> ३९.यस न्यायालयले राजेश प्रसाद विरूद्ध बिहार राज्य [राजेश प्रसाद विरूद्ध बिहार राज्य (२०२२) ३ एससीसी ४७१:(२०२२)२एससीसी (आपराधिक)३१] मामिलामा पहिलेका विभिन्न निर्णयहरू विचार गरेपछि त्यस सम्बन्धि कानूनी स्थितिलाई संक्षेपमा प्रस्तुत गरेर तलका रूपमा अभिनिर्धारित गरेको छः (एससीसी पीपी ४८२-८३, अनुच्छेद २९)
>
> "२९.धेरै निर्णयहरूको उल्लेख गरेपछि, यस न्यायालयले दोष मुक्तिको अपिलमाथि व्यवहार गर्दा अपिलीय न्यायालयले पालन गर्नुपर्ने सामान्य सिद्धान्तहरू तय गर्यो: (चन्द्रप्पा मामिला [चन्द्रप्पा विरूद्ध कर्नाटक राज्य, (२००७)४ एससीसी ४१५: (२००७) २ एससीसी (आपराधिक) ३२५], एससीसी पी. ४३२, अनुच्छेद ४२)
>
> '४२.हाम्रो विचारमा माथिका निर्णयहरूबाट, निर्दोष मुक्तिको निर्णयको विरूद्ध अपिलको सामना गर्दा अपिलीय न्यायालयको अधिकारहरू सम्बन्धी निम्न सामान्य सिद्धान्तहरू देखा पर्छन्:
>
> (१)एउटा अपिलीय न्यायालयसँग दोषमुक्तिको निर्णय आधारित प्रमाणहरूको समीक्षा गर्ने, पुनःमूल्याङ्कन गर्ने र पुनर्विचार गर्ने सम्पूर्ण अधिकार हुन्छ|
>
> (२) आपराधिक प्रक्रिया संहिता, १९७३-ले अपिलीय न्यायालयको अधिकार प्रयोगमा कुनै सीमा, प्रतिबन्ध वा सर्तहरू लगाएको छैन साथै तथ्य र कानून दुवै प्रश्नहरूमा आफ्नै स्वतन्त्र निष्कर्ष निकाल्न सक्छ|
>
> (३) विभिन्न अभिव्यक्तिहरू, जस्तै, "पर्याप्त र बाध्यकारी कारणहरू", "राम्रो र पर्याप्त आधारहरू", "धेरै बलियो परिस्थितिहरू", "विकृत निष्कर्षहरू", "स्पष्ट गल्तीहरू", आदिले निर्दोषिता विरुद्धको अपिलमा अपिलीय न्यायालयको व्यापक अधिकार घटाउने उद्देश्य राख्दैन। यस्ता वाक्यांशहरू आलंकारिक भाषाहरू जस्तो शब्दको सजावट मात्र हो जसको उद्देश्य आफ्नै निष्कर्षमा पुग्ने न्यायालयको शक्तिलाई घटाउनु होइन तर अपिलीय न्यायालयले दोष मुक्तिको निर्णयमा हस्तक्षेप गर्न हिच्किचाउने प्रवृत्तिलाई जोड़ दिनु मात्र हो|
>
> (४) तथापि, एउटा अपिलीय न्यायालयले यो कुरा ध्यानमा राख्नुपर्छ कि निर्दोष ठहरिने अवस्थामा अभियुक्तको पक्षमा दोहोरो अनुमान हुन्छ। पहिलो, आपराधिक न्यायशास्त्रका मौलिक सिद्धान्तहरूको अन्तर्गत प्रत्येक व्यक्तिलाई न्यायालय समक्ष अभियुक्त प्रमाणित नभएसम्म निर्दोष मानिनेछ| दोस्रो, अभियुक्तले दोष मुक्ति प्राप्त गरिसकेपछि उसको निर्दोषताको अनुमानलाई सुनुवाइ न्यायालयले अझ सशक्त, पुष्टि र बलियो बनाउँछ।

(५) यदि रेकर्डमा रहेको प्रमाणको आधारमा दुईवटा उचित निष्कर्षहरू निकाल्न सम्भव छ भने, अपिलीय न्यायालयले सुनुवाइ न्यायालयद्वारा लिइएको निर्दोषताको निर्णयमा बाधा पुर्याउनु हुँदैन।'

४०. यसबाहेक, एच. डी. सुन्दरा विरूद्ध कर्नाटक राज्यको मामिलामा [एच. डी. सुन्दरा विरूद्ध कर्नाटक राज्य (२०२३) ९ एस. सी.सी. ५८१: (२०२३) ३ एस.सी.सी. (आपराधिक) ७४८] यस न्यायालयले धारा ३७८ सी.आर.पी.सी. अन्तर्गत निर्दोष मुक्तिको विरूद्ध अपिललाई सम्बोधन गर्दा अपिलीय क्षेत्राधिकारको प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्ने सिद्धान्तहरूको सारांश निम्नानुसार प्रस्तुत गरेको छः (एस.सी.सी. पी. ५८४, अनुच्छेद ८)

"८....८.१. अभियुक्तको निर्दोष मुक्तिले निर्दोषताको धारणालाई अझ बलियो बनाउँछ;

८.२. अपिलीय न्यायालयले, निर्दोषिता विरुद्धको अपिलको सुनुवाइ गर्दा, मौखिक र दस्तावेजी प्रमाणको पुनःमूल्यांकन गर्ने अधिकार राख्छ;

८.३. अपिलीय न्यायालयले, प्रमाणको पुनःमूल्यांकन गरेपछि निर्दोषिता विरुद्धको अपिलको निर्णय गर्दा, सुनुवाइ न्यायालयले लिएको दृष्टिकोण सम्भावित दृष्टिकोण हो कि होइन भनेर विचार गर्न आवश्यक छ;

८.४. यदि लिइएको दृष्टिकोण सम्भावित दृष्टिकोण हो भने, अपिलीय न्यायालयले अर्को दृष्टिकोण पनि सम्भव थियो भन्ने आधारमा निर्दोष मुक्तिको आदेशलाई उल्टाउन सक्दैन; र

८.५. अपिलीय न्यायालयले निर्दोष मुक्तिको आदेशमा हस्तक्षेप गर्न सक्छ यदि यो निष्कर्षमा आउँछ कि रेकर्डमा रहेको प्रमाणको आधारमा रेकर्ड गर्न सकिने एक मात्र निष्कर्ष अभियुक्तको अपराध उचित शङ्काभन्दा बाहिर प्रमाणित भएको थियो र अन्य कुनै निष्कर्ष सम्भव थिएन। "

४१. तसर्थ, यो शङ्काको परिधिभन्दा बाहिर छ कि अभियुक्तको पक्षमा सुनुवाइ न्यायालयले रेकर्ड गरेको निर्दोष मुक्तिको निर्णयलाई उल्टाउनका लागि अपिलीय न्यायालयले हस्तक्षेपको दायरा निम्न सिद्धान्तहरूको चार कोणभित्र प्रयोग गर्नुपर्दछः

४१.१. निर्दोष मुक्तिको निर्णय स्पष्ट रूपमा विकृत सोचबाट ग्रस्त छ;

४१.२. उक्त निर्णय रेकर्डमा रहेको भौतिक प्रमाणलाई गलत रूपमा पढ़िएको वा बेवास्ता गरिएकोमा आधारित छ ; र

४१.३. उपलब्ध प्रमाणहरूको आधारमा दुई उचित दृष्टिकोण सम्भव छैन र अभियुक्तको अपराधसँग मिल्दो दृष्टिकोण मात्र सम्भव छ। "

१२. यसबाट स्पष्ट हुन्छ कि स्थापित कानूनी सिद्धान्त अनुसार यदि निर्दोषताको निर्णय विकृत सोचबाट ग्रस्त छ; त्यो निर्णय रेकर्डमा भौतिक प्रमाणलाई विचार गर्न गलत रूपमा पढ़िएको वा बेवास्ता गरिएकोमा आधारित छ; र कुनै दुई उचित विचारहरू सम्भव छैनन; अभियुक्तको अपराधसँग मिल्दो दृष्टिकोण सम्भव छ भने मात्र विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले रेकर्ड गरेको निर्दोषताको निर्णयमा उच्च न्यायालयले हस्तक्षेप गर्न सक्छ|

१३. यस मामिलामा, प्रत्यक्षदर्शीहरूको गवाहीको आधारमा विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहलाई भारतीय न्याय संहिताको धारा ३०२/३४ साथै शस्त्र ऐनको धारा

२७(१) अन्तर्गत दण्डनीय अपराधको लागि अभियुक्त ठहर गरेका छन्। उक्त अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहको अपिललाई खारेज गरिएको हुनाले, हामी उनको विरुद्धको निष्कर्षमा गएनौ।

१४. विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले वर्तमान अपिलकर्ताहरूको सन्दर्भमा निर्दोष मुक्तिको निष्कर्ष रेकर्ड गर्दा निम्न निष्कर्षमा पुगेका छन्:

(i) यी तीनजना अभियुक्तहरू (अहिलेका अपिलकर्ताहरू) गाड़ीमा थिए र अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंह उनीहरूका वरिष्ठ अधिकारी थिए, अनि उनीहरू आफ्ना वरिष्ठ अधिकारीको आदेशमा थिए;

(ii) अभियुक्त असद सिंहले यो पक्ष स्वीकार गरेका थिए र उनले भनेका थिए कि आफ्ना वरिष्ठ अधिकारीको आदेशअनुसार गाड़ी चलाइरहेको थिए;

(iii) बाँकी दुई अभियुक्तले अलिबीको दाबी गरेका थिए, जुन सामान्य डायरी (जीडी)-का केही प्रविष्टिहरूमा आधारित थिए।

(iv) अभियुक्त सङ्ख्या २, ३ र ४ (अहिलेका अपिलकर्ताहरू)-को नाम प्रतिवेदनमा दर्ता गरिएको थिएन;

(v) राजेन्द्र सिंह नागरकोटी, अभियोग पक्षका साक्षी ९-को प्रमाण र कार्यकारी मजिस्ट्रेट बिसन सिंह बिष्टद्वारा तयार गरिएको पहिचान विवरण पत्र (प्रदर्शन वस्तु के.ए.-१३)-बाट यो स्पष्ट हुन्छ कि असद सिंह नामको एकजना अभियुक्तलाई मात्र पहिचान गर्न सकिएको थियो र त्यो पनि केवल एकजना साक्षी अर्थात् अभियोग पक्षका साक्षी १-द्वारा मात्र।

(vi) अभियुक्त विरुद्धको अपराधको निष्कर्षमा पुग्न केवल एकजना साक्षीद्वारा मात्र उसको पहिचान गराउन पर्याप्त थिएन।

१५. यी पक्षहरूको विचार गर्दा, विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीश यो निष्कर्षमा पुगे कि बाँकी तीनजना अभियुक्तहरू अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहको साथमा गाड़ीमा थिए भन्ने मानिए पनि, अभियुक्त संख्या २,३ र ४ (यहाँ अपिलकर्ताहरू)-ले मृतकलाई गोली हान्ने वा हत्या गर्ने साझा अभिप्राय राखेका थिए भन्ने कुनै प्रमाण थिएन।

१६. तसर्थ, विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले अभियोजन पक्षले अभियुक्त संख्या २,३ र ४ (यहाँ अपिलकर्ताहरू)-को अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहसँग उचित शङ्काको सीमाभन्दा बाहिर मानसिक संलग्नता प्रमाणित गर्न असफल भएको थियो।

१७. यद्यपि, विद्वान सुनुवाइ न्यायालयको यो सुविचारित निष्कर्षले उच्च न्यायालयले बाँकी तीन अभियुक्तहरू अभियुक्त संख्या १-जगदीश कुमारसँगै एउटै गाडीमा बसेका थिए भन्ने आधारमा उनीहरूलाई भारतीय न्याय संहिताको धारा ३४-को सहायताले अभियुक्त ठहराउन पर्याप्त थियो भनेर असन्तुष्ट भएका थिए।

१८. अहिलेसम्म यो कानूनको स्थापित सिद्धान्त भइसकेको छ कि भारतीय न्याय संहिताको धारा ३४-को सहायताले अभियुक्तलाई अभियुक्त ठहराउन अभियोजन पक्षले उनीहरूको पहिले नै योजना भएको कुरा प्रमाणित गर्न आवश्यक छ| यो स्थापित हुनुपर्छ कि सबै अभियुक्तहरूले अपराध गर्ने पूर्व योजना बनाएका थिए र वास्तवमा मुख्य अभियुक्तसँग अपराध गर्ने साझा अभिप्राय मिलाएका थिए। यो कुरा प्रमाणित गर्न आवश्यक छ कि आपराधिक कार्य सबै अभियुक्तहरूको साझा अभिप्रायलाई अगाडि बढाउन गरिएको हो। माथि उल्लिखित प्रस्तावको समर्थनमा यस न्यायालयको निम्न निर्णयहरूमा भर पर्न सकिन्छ:

(i) एजाजुसेन सबदरहुसेन र अर्को विरूद्ध गुजरात राज्य;

(ii) जसदीप सिंह उपनाम जस्सु विरूद्ध पन्जाब राज्य;

(iii) गदाधर चन्द्र विरूद्ध पश्चिम बङ्गाल राज्य (सुप्रा); र

(iv) मधुसूदन र अन्य विरूद्ध मध्य प्रदेश राज्य।

१९. वर्तमान मामिलामा, विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले अवलोकन गरेझै, अभियोजन पक्षले अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहले गोली चलाउँदा जब दिवङ्गतको मृत्यु भयो त्यस पहिले अभियुक्त संख्या २,३ अनि ४-को अभियुक्त संख्या १-जगदीश सिंहसँग साझा अभिप्राय थियो भन्ने कुरा देखाउने कुनै पनि कुरा रेकर्डमा राख्न असफल भएको छ|

२०. नतिजाको रूपमा, हामी निम्न आदेश जारी गर्दछौ:

(i) अपिलहरू स्वीकृत गरिन्छन्।

(ii) सन् २००८-को सरकारी अपिल संख्या १००-मा नैनीतालमा स्थित उत्तराखण्डको उच्च न्यायालयको निर्णय र आदेशलाई खारेज गरिएको छ।

(iii) सन् २००५-को मुद्दा संख्या ५०-मा देहरादूनका विद्वान सुनुवाइ न्यायाधीशले पारित गरेको मिति ६ सेप्टेम्बर २००६-को निर्णय र आदेशलाई पुष्टि गरिएको छ।

(iv) यहाँ अपिलकर्ताहरू जमानतमा छन्। तिनीहरूको जमानत बन्धन निष्क्रिय हुनेछ।

(v) यदि कुनै बाँकी आवेदक (हरू) छन् भने, निपटान गरिनेछ।

मामिलाको नतिजाः अपिलहरू स्वीकृत गरियो|

† प्रमुख टिप्पणीहरू निधी जैनद्वारा तयार गरिएको हो|

अनुवादक: रेबेक्का तामांग, सिक्किमको उच्च न्यायालय